

Fimmtudaginn 26. október 1995.

Nr. 398/1993.

**Protabú Kaupfélags Reykjavíkur
og nágrennis**

(Hlökkver Kjartansson hdl.)

gegn

Samvinnulífeyrissjóðnum

(Sveinn Haukur Valdimarsson hrl.)

Gjaldþrotaskipti. Riftun.

Dómur Hæstaréttar.

Mál þetta dæma hæstaréttardómararnir Markús Sigurbjörnsson og Gunnlaugur Claessen og Eiríkur Tómasson prófessor.

Áfrýjandi skaut málinu til Hæstaréttar með stefnu 28. september 1993. Hann krefst þess, að rift verði með dómi greiðslu á hluta skuldar Kaupfélags Reykjavíkur og nágrennis (KRON) við stefnda, sem fór fram 30. júní 1990 með afhendingu hlutabréfa í Olíufélaginu hf., að nafnverði 1.206.700 krónur. Áfrýjandi krefst þess einnig, að stefndi verði dæmdur til að greiða sér 6.709.252 krónur með vöxtum samkvæmt 7. gr. vaxtalaga nr. 25/1987 frá 30. júní 1990 til 22. september 1992, en með dráttarvöxtum samkvæmt III. kafla sömu laga frá þeim degi til greiðsludags. Þá krefst áfrýjandi málskostnaðar í héraði og fyrir Hæstarétti.

Stefndi krefst staðfestingar hins áfrýjaða dóms og málskostnaðar fyrir Hæstarétti.

I.

Af gögnum málsins má ráða, að KRON stóð í ársbyrjun 1988 í skuld við stefnda vegna ógreiddra lífeyrissjóðsiðgjalda, að fjárhæð 3.769.242 krónur. Þá mun stefndi jafnframt hafa átt á reikningum við innlánsdeild KRON 12.208.307 krónur. Áfrýjandi staðhæfir, að sú reikningsinnstæða stefnda hafi myndast á þann hátt, að eldri skuldir kaupfélagsins vegna lífeyrissjóðsiðgjalda hafi verið gerðar upp við stefnda með því að færa fjárhæð þeirra til tekna á innlánsreikningum hans. Hefur því ekki verið mótmælt af stefnda.

Árið 1988 námu iðgjöld til stefnda vegna starfsmanna KRON 20.375.154 krónum. Af þeim greiddi kaupfélagið aðeins 5.940.613

krónur, að því er virðist með skuldabréfi á hendur þriðja manni. Var iðgjaldaskuldin þannig orðin 18.203.783 krónur í lok árs 1988 að frátöldum vöxtum af vanskilum. Þá jókst innstæða stefnda á innlánsreikningum um 1.699.140 krónur vegna vaxta ársins 1988, og var hún í árslok orðin 13.907.447 krónur. Á því tímamarki virðist stefnd hafa þannig átt alls 32.111.230 krónur hjá KRON.

Samkvæmt gögnum málsins námu iðgjöld til stefnda vegna starfsmanna KRON 21.348.352 krónum árið 1989. Iðgjöld mánaðanna ágúst til nóvember, samtals 6.834.933 krónur, voru greidd á árinu. Jókst því skuld kaupfélagsins við stefnda vegna iðgjalda um 14.513.419 krónur. Í desember 1989 reiknaði stefndi sér vexti af uppsöfnuðum vanskilum KRON, samtals 9.108.920 krónur, en þannig var heildarskuldin vegna ógreiddra iðgjalda orðin 41.826.122 krónur. Á þessu ári voru stefnda færðar til tekna á fyrrnefndum reikningum í innlánsdeild KRON samtals 5.628.286 krónur í vexti, og var innstæðan þar því orðin 19.535.733 krónur í lok desember. Í lok ársins keypti stefndi hlutabréf í Samvinnubanka Íslands hf. af KRON fyrir 38.393.891 krónu. Var öll innstæða stefnda á fyrrnefndum innlánsreikningum tekin sem greiðsla upp í kaupverðið, en afgangurinn, 18.858.158 krónur, var færður sem innborgun á iðgjaldaskuld kaupfélagsins. Voru ógreidd iðgjöld KRON til stefnda þannig orðin 22.967.964 krónur í lok árs 1989.

Iðgjöld til stefnda vegna starfsmanna KRON þrjá fyrstu mánuði ársins 1990, alls 8.831.351 króna, voru greidd jafnharðan. Að auki voru greidd á því tímabili iðgjöld vegna desember 1989, 2.182.523 krónur. Eins og getið er í hinum áfrýjaða dómi, hætti KRON rekstri að mestu leyti 1. apríl 1990. Frá þeim tíma og til loka nóvember 1990 voru iðgjöld til stefnda einnig greidd jafnóðum, en þau voru samtals 311.036 krónur. Á þessu tímabili lækkaði þannig eldri iðgjaldaskuld sem nam greiðslunni vegna desember 1989, en á móti komu vextir vegna vanskila, 1.636.926 krónur, og var því staðan að teknu tilliti til þessara hreyfinga 22.422.367 krónur.

Hinn 30. júní 1990 innti KRON af hendi greiðsluna til stefnda, sem áfrýjandi leitar nú riftunar á, með hlutabréfum í Olúfúlaginu hf., að nafnverði 1.206.700 krónur. Tók stefndi við bréfunum á genginu 5,56 og taldist þannig fá með þessu greiddar 6.709.252 krónur, sem er fjárhæð greiðslukröfu áfrýjanda. Með þessari greiðslu læk-

aði skuld kaupfélagsins við stefnda í 15.713.115 krónur, og virðist ekki hafa verið greitt meira inn á hana.

Við skipti á þrotabúi KRON lýsti stefndi kröfu, að fjárhæð 18.751.605 krónur, sem virðast vera fyrrgreind skuldafjárhæð að viðbættum vöxtum til upphafsdags skipta, 22. apríl 1991. Samkvæmt málatilbúnaði áfrýjanda hefur þessi krafa stefnda verið viðurkennd sem forgangskrafa við gjaldþrotaskiptin. Auk hennar mun aðeins ein krafa, að fjárhæð 769.637 krónur, njóta þessarar stöðu í réttindaröð við skiptin. Í málflutningi áfrýjanda fyrir Hæstarétti kom fram, að krafa að fjárhæð 1.895.360 krónur standi þessum kröfum frammar í réttindaröð, en heildarandvirði eigna þrotabúsins sé um tíu milljónir króna.

II.

Samkvæmt 190. gr. laga nr. 21/1991 um gjaldþrotaskipti o. fl. ber í máli þessu að leysa úr um heimild áfrýjanda til að koma fram riftun eftir ákvæðum áðurgildandi gjaldþrotalaga nr. 6/1978.

Frestdagur við gjaldþrotaskiptin, sem hér um ræðir, er 22. apríl 1991, en ráðstöfunin, sem áfrýjandi krefst riftunar á, fór fram 30. júní 1990. Vegna þess tíma, sem leið frá ráðstöfuninni til frestdags, getur riftun því aðeins stuðst við 54. gr. laga nr. 6/1978, sem áfrýjandi byggir kröfur sínar aðallega á, að KRON og stefndi verði talin hafa verið nákomin í skilningi 2. gr. laganna, sbr. 2. mgr. 54. gr. þeirra.

Með vísan til forsendna hins áfrýjaða dóms verður fallist á þá niðurstöðu héraðsdómara, að KRON og stefndi hafi ekki verið nákomin í fyrrgreindum skilningi. Verða kröfur áfrýjanda því ekki teknar til greina af þessari ástæðu.

III.

Í ársreikningi KRON fyrir árið 1989, sem var áritaður af lög-giltum endurskoðanda félagsins 17. apríl 1990, var bókfært verið eigna þess í lok reikningsársins samtals 699.760.169 krónur, en heildarskuldir þess á sama tíma 756.497.766 krónur. Næstu reikningsskil félagsins, sem liggja fyrir í málinu, miðast við 30. júní 1990, þann dag, sem hin umdeilda ráðstöfun til stefnda átti sér stað. Er þar um að ræða reikningsyfirlit, sem sami endurskoðandi gerði 24.

ágúst 1990. Samkvæmt yfirlitinu var bókfært verð eigna félagsins þá orðið 310.409.399 krónur og heildarskuldir 397.297.019 krónur, en á tímabilinu milli þessara reikningsskila hafði félagið að mestu hætt starfsemi, svo sem áður var getið.

Þegar leyst er úr, hvort áfrýjandi geti komið fram riftun á ráðstöfun KRON til stefnda á grundvelli 61. gr. laga nr. 6/1978, verður að líta til þess, að sá hluti kröfu stefnda, sem var greiddur 30. júní 1990 hefði á þeim tíma notið stöðu forgangskröfu í skuldaröð samkvæmt 4. tölulið 84. gr. þágildandi laga nr. 3/1878 um skipti á dánarbúum og félagsbúum o. fl., sbr. 1. gr. laga nr. 23/1979. Samkvæmt málflutningi áfrýjanda fyrir Hæstarétti er ekki vitað til þess, að þá hafi hvílt á félaginu kröfur, sem hefðu staðið samhliða kröfu stefnda í skuldaröð. Af efnahagsyfirlitinu, sem miðast við 30. júní 1990, er unnt að ráða, að greiðslan til stefnda nam aðeins litlum hluta eigna, sem þá tilheyrðu KRON og hefðu þannig að öðru leyti átt að standa almennum kröfuhöfum til fullnustu.

Að þessu virtu er ekki unnt að fallast á það með áfrýjanda, að greiðslan til stefnda hafi verið ótilhlýðileg á þeim tíma, sem hún fór fram. Þegar af þeirri ástæðu geta ákvæði 61. gr. laga nr. 6/1978 ekki átt við þessa ráðstöfun.

Samkvæmt þessu verða staðfest ákvæði hins áfrýjaða dóms um sýknu stefnda af kröfum áfrýjanda. Verður að dæma áfrýjanda til að greiða stefnda málskostnað í héraði og fyrir Hæstarétti, sem þykir hæfilega ákveðinn í einu lagi, eins og greinir í dómsorði.

D ó m s o r ð:

Hinn áfrýjaði dómur skal vera óraskaður um annað en málskostnað.

Áfrýjandi, þrotabú Kaupfélags Reykjavíkur og nágrennis, greiði stefnda, Samvinnulífeyrissjóðnum, samtals 500.000 krónur í málskostnað í héraði og fyrir Hæstarétti.

Dómur Héraðsdóms Reykjavíkur 1. júlí 1993.

Mál þetta, sem dómtekið var að loknum munnlegum flutningi 10. júní sl., er höfðað með stefnu, sem árituð er um viðtöku 10. september sl.

Stefnandi er þrotabú Kaupfélags Reykjavíkur og nágrennis (KRON), kt. 680169-2259, Reykjavík.

Stefndi er Samvinnulífeyrissjóðurinn, kt. 430269-0389, Sambandshúsinu á Kirkjúsandi, Reykjavík.

Stefnandi krefst þess í fyrsta lagi, „að rift verði með dómi greiðslu á hluta skulda KRON við stefnda 30. júní 1990, sem fram fór í því formi, að stefndi keypti og fékk afhent hlutabréf í Olíufélaginu hf., að nafnverði 1.206.700 kr. á genginu 5,56 eða fyrir 6.709.252 kr., og færði andvirðið sem greiðslu inn á ógreidd lífeyrissjóðsiðgjöld KRON“. Í öðru lagi er þess krafist, að stefndi verði dæmdur til að greiða framangreinda fjárhæð með dráttarvöxtum samkvæmt III. kafla vaxtalaga nr. 25/1987 frá 30. júní 1990 til greiðsludags. Þá er krafist málskostnaðar.

Stefndi krefst sýknu og málskostnaðar.

Málavextir.

Með úrskurði skiptaréttar Reykjavíkur 22. apríl 1991 var bú KRON tekið til gjaldprotaskipta. Þessi dagur er frestdagur við skiptin. Rúmu ári áður, 1. apríl 1990, hafði KRON hætt rekstri. Hinn 30. júní 1990 greiddi KRON stefnda inn á skuld sína við hann með framangreindum hlutabréfum og á því verði, er þar var tilgreint.

Málsástæður og lagarök.

Af hálfu stefnanda er skírskotað til þess, að stefndi sé tengdur Sambandi íslenskra samvinnufélaga og samvinnufélögunum sterkum hagsmunaböndum og ítök þeirra í honum mjög sterk, m. a., þegar litið er til þess, hvernig stjórn og ávöxtun fjár hans sé háttað. Þá virðist svo einnig sem stefndi vilji með þeim ráðum, sem hann hafi, styrkja samvinnufélögin og efla. Þetta hafi m. a. birst í því, að gamlar iðgjaldaskuldir hafi verið lánaðar sem innlegg í innlánsdeild KRON, þótt vanskil hafi hrannast upp þrátt fyrir það vegna ógjaldfærni þess. Stefnandi heldur því fram, að KRON hafi langtímum sam-
an verið rekið fyrir reikning stefnda. Þessi sterku tengsl bendi til þess, að traustar upplýsingar um fjárhag og afkomu einstakra samvinnufélaga liggi jafnan fyrir stjórnendum stefnda eða ættu að vera þeim kunnar með hæfilegri aðgát. Stjórnunarlega komi tengsl stefnda og KRON fram í því, að tveir stjórnarmanna hans séu kosnir á aðalfundi Sambands íslenskra samvinnufélaga, þar sem málefni sjóðsins séu til umfjöllunar, og á þessum tíma hafi fulltrúar sambandsins í stjórn sjóðsins verið forstjóri þess, sem samkvæmt venju sé formaður sjóðstjórnar, og fyrrum kaupfélagsstjóri KRON. Þá komi berlega í ljós í ársskýrslu stefnda, að hann hafi mikilvægu hlutverki að gegna í samvinnustarfinu. Í þessu tilviki hafi því verið um nákomna aðila að ræða. Þá hafi verið greitt með óvenjulegum greiðslueyri, og ekki verði talið, að greiðslan sé venjuleg eftir atvikum, en aðferðin, sem notuð hafi verið við greiðsluna, þ. e. viðskipti með hlutabréf, verði aðeins að

skoða sem umbúðir utan um gjörninginn. Einnig er því fram haldið, að KRON hafi verið orðið ógjaldfært eða orðið það við þessa greiðslu.

Verði ekki fallist á riftunarkröfu, reista á hlutlægum grunni, er miðað við almennu riftunarregluna. Heldur stefnandi því fram, að tengsl KRON og stefnda hafi verið slík, að verulega slakni á sönnunarbyrði stefnanda fyrir þeim atvikum, sem honum beri að sanna við beitingu huglægra riftunarreglna. Er byggt sjálfstætt á því, að greiðslan hafi leitt til skerðingar á rétti sumra kröfuhafa og verið ótilhlýðileg mismunun stefnda í vil á kostnað þeirra. KRON hafi í raun ekki verið að ráðstafa eigin fjármunum, heldur þeim, sem ganga hafi átt til fullnustu á kröfum lánardrottna þess, og ráðstöfunin því verið brot á jafnræðisreglum gjaldþrotalaga. KRON hafi á þessum tíma verið orðið ógjaldfært, og hafi stefnda ekki getað dulist það. Að minnsta kosti hafi verið full ástæða til fyrir hann að kanna, hver fjárhagsstaðan hafi verið.

Með vísan til 190. gr. laga nr. 21/1991 um gjaldþrotaskipti og fleira kveðst stefnandi vísa til 54. gr. gjaldþrotalaga nr. 6/1978, sbr. 2. gr. s. 1., og sjálfstætt á 61. gr. s. 1. Um endurgreiðslukröfuna er vitnað til 62. og 63. gr. s. 1., verði riftun reist á 61. gr. Þá er skírskotað til laga um samvinnufélög, vaxtalaga og laga um meðferð einkamála.

Af hálfu stefnda er því haldið fram, að hann sé sjálfstæð stofnun, sem tryggi eftirlaun starfsmanna margra fyrirtækja, samvinnu- jafnt sem hlutafélaga, auk einstaklinga. Samband hans við þá, er greiða til hans iðgjöld, sé ekkert öðruvísi en annarra lífeyrissjóða við fyrirtæki, er greiða iðgjöld til þess. Samband íslenskra samvinnufélaga hafi á sínum tíma beitt sér fyrir stofnun stefnda og átt rétt á að tilnefna mann í stjórn hans allt til 1986. Hvernig svo sem lítið verði á tengsl KRON og sambandsins, hafi það engin áhrif á réttarstöðu stefnda. Stefndi og KRON hafi því ekki verið nánir í skilningi gjaldþrotalaga. Verði hins vegar ekki á það fallist, sé greiðslan ekki riftanleg, þar eð ekki hafi verið greitt með óvenjulegum greiðslueyri. Olíufélagið hf. sé almenningshlutafélag, og hlutabréf í því gangi kaupum og sölum. Greiðsla með hlutabréfum sé því greiðsla, sem næst komist greiðslu með peningum. Þá hafi ekki verið greitt fyrir en eðlilegt var, og greiðslan hafi ekki ráðið úrslitum um gjaldfærni KRON, þegar lítið sé til eigna og skulda þess og borið saman við þá upphæð, sem hér sé um að ræða. Verði greiðslan talin óvenjulegur greiðslueyri, telur stefndi hana venjulega eftir atvikum og bendir á, að KRON hafi áður greitt stefnda vanskilaiðgjöld bæði með skulda- og hlutabréfum. Nánast hafi verið um fyrirgreiðslu stefnda að ræða við KRON með því að taka beint við hlutabréfunum í stað þess, að það seldi þau fyrst á markaði og greiddi stefnda andvirðið.

Stefndi heldur því fram, að sönnunarbyrðin samkvæmt 61. gr. gjaldþrotalaga hvíli á stefnanda. Ósannað sé, að stefndi hafi vitað eða mátt vita í júní 1990, að KRON væri gjaldþrota. Hvergi í gögnum málsins sé að finna vísbendingar um, að athæfi stefnda hafi verið ótilhlýðilegt eða hann vitað um ógjaldfærni KRON. Öllu heldur hafi forsvarsmenn þess fullyrt við stefnda, að það hafi verið fjarri gjaldþroti vegna mikilla eigna. Stefndi hafi því verið í góðri trú að innheimta iðgjöld starfsmanna KRON, er hafi verið í vanskilum.

Vaxtakröfu stefnanda er sérstaklega mótmælt, og telur stefndi ekki heimilt að reikna dráttarvexti fyrr en að liðnum mánuði frá ritun og dagsetningu riftunarbréfs, þ. e. 2. október 1992.

Stefndi vísar til sömu ákvæða gjaldþrotalaga og stefnandi auk ákvæða einkamálalaga.

Niðurstaða.

Í málinu hefur verið lögð fram reglugerð fyrir Samvinnulífeyrissjóðinn. Í henni kemur fram, að tilgangur hans sé að tryggja sjóðfélögum, eftirlifandi mökum þeirra og börnum lífeyri. Aðildarfyrirtæki sjóðsins eru Samband íslenskra samvinnufélaga og sambandsfélögin svo og fyrirtæki og samstarfsfyrirtæki þeirra. Sjóðfélagar eru allir verslunar- og skrifstofumenn aðildarfyrirtækjanna svo og aðrir starfsmenn, sem eru fastráðnir. Stjórn sjóðsins er skipuð fjórum mönnum og jafnmörgum til vara. Helmingur er kosinn á aðalfundi Sambands íslenskra samvinnufélaga og helmingur á þingi Landssambands íslenskra samvinnustarfsmanna. Sömu aðilar kjósa endurskoðendur sjóðsins. Þá á að gera grein fyrir málefnum sjóðsins og hag hans á þessum þingum. Breytingar á reglugerðinni eru því aðeins gildar, að þær hafi verið samþykktar á þingunum. Reglugerð þessi tók gildi 1. júlí 1991 og kom í stað reglugerðar frá 1. janúar 1986, en aðilar eru sammála um, að það, sem hér skipti máli, sé samhljóða í þeim báðum.

Samkvæmt framansögðu er ljóst, að KRON var aðildarfyrirtæki stefnda. Það er hins vegar óupplýst, hvað í því hafi falist annað en að starfsfólk þess hafi verið í lífeyrissjóðnum eins og aðrir launþegar. KRON var í Sambandi íslenskra samvinnufélaga og var þar stærsta félagið, ef litið er til fjölda félagsmanna og fjölda fulltrúa þess á aðalfundum sambandsins, sem kusu í stjórn stefnda, eins og rakið var. Ekki hefur verið sýnt fram á, að fjárhagsleg tengsl KRON og stefnda hafi verið önnur og meiri en gengur og gerist á milli fyrirtækja og lífeyrissjóða. Það verða ekki talin nánin tengsl, að stefnda var heimilt að ávaxta fé sitt m. a. í innlánsdeild KRON eins og annarra samvinnufélaga, er starfræktu slíkar deildir samkvæmt heimild í lögum um

samvinnufélög. Er þessi ávöxtunarheimild raunar nefnd um leið og heimild stefnda til að ávaxta fé sitt í bönkum og sparisjóðum.

Þegar allt framangreint er virt, er það álit dómsins, að stefndi og KRON hafi ekki verið nákomnir í skilningi 2. gr. gjaldþrotalaga nr. 6/1978. Frá því að KRON greiddi stefnda greiðsluna, sem málið fjallar um, og þar til það varð gjaldþrota, liðu meira en sex mánuðir, og verður riftun því þegar af þeirri ástæðu ekki studd 54. gr. nefndra laga.

Kemur þá til athugunar, hvort riftun verði reist á 61. gr. gjaldþrotalaga, og verður fyrst að athuga, hvort KRON hafi verið gjaldfært, þegar það greiddi inn á skuld sína við stefnda á framangreindan hátt. Samkvæmt ársreikningi 1989 var eigið fé þess neikvætt um 56.737.597 kr. 31. desember 1989, en hafði verið jákvætt um 31.221.000 kr. í árslok 1988. Heildareignir félagsins í árslok 1989 voru metnar á 699.760.169 kr. í ársreikningi, en skuldir samtals 756.497.766 kr. Samsvarandi tölur fyrir árið 1988 voru 641.554.00 kr. í eignir og 610.332.000 kr. í skuldir. Þegar KRON leitaði eftir heimild til nauðasamninga 28. nóvember 1990, kom fram í beiðninni, að ástæðan væri sú, að félagið væri komið í greiðsluþrot vegna langvarandi tapreksturs, er leitt hefði til óbærilegrar skuldasófnunar, og það ekki í stakk búið að greiða skuldir sínar að fullu. Í frumvarpi að nauðasamningi, er fylgdi beiðninni, var gert ráð fyrir, að kröfur yrðu greiddar að 25 hundraðshlutum á næstu fimm mánuðum eftir staðfestingu nauðasamnings, en tekið fram, að ekki væri unnt að setja tryggingu fyrir efndum. Hinn 12. desember var KRON veitt heimild til að leita nauðasamninga. Hún var felld niður 13. mars 1991 og félagið síðan tekið til gjaldþrotaskipta 22. apríl, eins og rakið var.

Með vísan til framanritaðs telur dómurinn sannað, að KRON hafi verið ógjaldfært 30. júní 1990, þegar það greiddi stefnda á framangreindan hátt inn á skuld sína við hann.

Fram á það hefur verið sýnt í málinu, að KRON greiddi stefnda með hlutabréfum í traustu fyrirtæki á genginu 5,56. Greiðsla með svo verðmætum bréfum, þegar staða félagsins var með þeim hætti, er að framan var lýst og forsvarsmönnum þess hlaut að vera ljós, verður að teljast ótilhlýðileg.

Er þá næst til athugunar, hvort forsvarsmenn stefnda hafi vitað eða mátt vita um ógjaldfærni KRON og að greiðslan til stefnda hafi verið ótilhlýðileg, eins og á stóð.

Gögn málsins bera ekki með sér, að sömu menn hafi verið í stjórn KRON og stefnda eða gegnt trúnaðarstörfum fyrir báða á þeim tíma, sem hér skiptir máli. Þá hefur ekki heldur verið sýnt fram á með gögnum, að stefnda hafi verið eða mátt vera ljós ógjaldfærni KRON og þar með, að greiðslan væri ótilhlýðileg. Gegn eindregnum mótmælum stefnda hefur

stefnanda því ekki tekist að sanna, að svo hafi verið, og verður stefndi því sýknaður af öllum kröfum stefnanda.

Samkvæmt þessum málsúrslitum verður stefnandi dæmdur til að greiða stefnda 450.000 krónur í málskostnað, og hefur þá ekki verið tekið tillit til virðisaukaskatts.

Arngrímur Ísberg héraðsdómari kvað upp dóminn.

D ó m s o r ð:

Stefndi, Samvinnulífeyrissjóðurinn, er sýknaður af öllum kröfum stefnanda, þrotabús KRON.

Stefnandi greiði stefnda 450.000 kr. í málskostnað auk virðisaukaskatts.
